

בעית נתוחי מתים*

(1) מכלול הבעיות: נתוחי מתים לצורך הצלת חולה מסוכן שהוא לפנינו; חולה שאינו לפנינו; מחלה מצויה; חולה שיודמן; מחלה תורשתית; מת שהרשה בחייו לנתחו; נתוח לשם למוד האנטומיה; לשם בדיקה וראיה גרידא; העברת אבר ממת לחי; לשם אבחון סבת המות; נתוחי נפל; מניעה מצד המשפחה.

(2) האיסורים: בזיון וניוול המת; צער המת; סבל הנפש; עכוב הקבורה ובטול המצוה; איסור הנאה; בטול מצות "לה יטמא"; גרם איסור; טומאה לקרובי מת כהן; גרם המשך דיני אנינות.

א. ניוול המת.

איסור ניוול המת ובזיונו כתבו הפוסקים שהוא איסור מה"ת עיין נ"ב (מ"ת י"ד סימן רי) חתם סופר (יורה דעה סימן שלו), וכן כתב הנחל אשכול (חלק ב' סימן לו) מד' הבית יוסף סימן שסה ובשם הראב"ד מועד קטן ח. ושכן מוכח בגמ' (חולין יא) "וכי תימא דבדקינן ליה הא קא מינוול" יאם אינו מה"ת מנא לן דאזלינן מן התורה בתר רובא ע"ש. ובגמ' (בבא בתרא קנח) אמר ר' עקיבא "אי אתה רשאי לנוולו" אע"פ שעל ידי זה יהא ליורשים הפסד. וכן נפסק בש"ע חושן משפט סימן רלה סעיף י"ג (ועיין להלן). ומקור האיסור בתורה הוא מקרא ד"לא תלין נבלתו על העץ כי קללת אלקים תלוי" וגו', ואם בממרא פי ה' וחייב מיתה הקפידה תורה על בזיונו, כ"ש על שאר מתים מישראל. ואין לפרוך ממה שאמרו בגמ' (סנהדרין מו) טעם הקפדת התורה על בזיון התלוי משום שלא יאמרו "מפני מה זה תלוי מפני שברך את השם ונמצא שם שמים מתחלל" וכן העתיק הרמב"ם בספר המצות ל"ת סו. דא"כ למה אמרו ולא זו בלבד אלא כל המלין את מתו כר' ואיך נלמוד ממנו על כל מת. וע"כ ר"ל שאמנם תרוייהו איתנייהו ביה ובגמ' נקט החמור, והרי כך הוא פשוטו של מקרא שהטעם הוא משום בזיון המת. וע"כ כל המלין את מתו משום כבודו שרי, וכ"כ הרמב"ן על התורה שעל

* קונטרס זה נכתב עם כינונה של הועדה הממשלתית לכירור בעיה זו ומחברו הוא נציג הרבנים בוועדה זו.
המ ע ר כ ת

דרך הפשט הטעם משום ניוול ובזיון ועיין פרש"י משל לשני אחים תאומים כו', שעצם הניוול הוא בזיון כלפי מעלה ע"ש.

שוב ראיתי בש"א החדשות (סימן ו) שכתב ליישב דברי הגמ' בסנהדרין שם והרמב"ם, ומסיק דהאי לאו דלא תלין בתרתי קא מיירי קראי, שלא להלינו על העץ אפילו אם א"א לקוברו, ואפילו אם הורידוהו מן העץ עובר בל"ת בהלנה בלי קבורה וע"כ מתניתין דסנהדרין גמי מהני תרתי גוויי הלנה איירי, ורישא דקתני ואם לן עובר בל"ת היינו על העץ, ועל זה מפרש רבי מאיר הטעם שלא יאמרו מפני מה תלוי זה מפני שברך את ה' ונמצא שם שמים מתחלל וזהו ל"ת מיוחד לנתלין בלבד, וסיפא דקתני ולא זו בלבד אלא כל המלין את מתו עובר בל"ת משום הלנה בלא קבורה השייך בכל המתים וגם הנתלין בכלל. וזהו שמוסיף בקרא ולא תטמא את אדמתך גו', ועד"ז האריך ליישב דעת הרמב"ם עיין שם.

ומבואר להדיא שאיסור ניוול המת הוא איסור לאו מה"ת.

ואף עצם מצות קבורה שלרוב הפוסקים הוא מה"ת מ"קבור תקברנו" וכלישנא קמא דרבי יוחנן (סנהדרין שם וע"ע בסוטה ד) וכ"כ ר"ח וזה"ר שם והרמב"ן בסה"מ שורש א' והחינוך מצוה תקלט ועע"ל הוא משום בזיון המת. ואם שבגמ' אבעי להו "קבורה משום בזיונא או משום כפרה למאי נפקא מינה דאמר לא בעינא דליקברוה לההוא גברא אי אמרת משום בזיונא הוא לאו כל כמיניה כו'" שלא יתבזה לעין כל כו' רש"י, ושם ד"ה לאו כל כמיניה כ' רש"י משום בזיון קרוביו וכ"כ בתוס', אבל עיקר הבזיון הוא למת עצמו אלא שעל בזיונו כיון דניחא ליה בהא שפיר מחיל וכמ"ש בתוס', וכ"כ הרמ"ה וזה"ר שעיקר הבזיון הוא למת עצמו. אלא כיון דאבעיא דלא איפשיטא אזלינן לחומרא וכמ"ש הרמב"ן, נמצא שעיקר מצות קבורה הוא משום בזיון המת. וכ"כ הכלבו בה' אבלות בטעם דקבורה ע"ש, וכ"כ האו"ו (ה' אבלות סימן תרכב) ומפורש כן בירושלמי פ"ז דנזיר ע"ש.

והנה גם הרמב"ם בסה"מ מ"ע רלא כתב לשון הספרי "כי קבור תקברנו מ"ע וה"ה בשאר מתים ר"ל שנקבור כל מתי ישראל ביום מותם. ולכן המת שאין לו מי שיתעסק בקבורתו נקרא מת מצוה כלומר המת שמצוה על כל אדם לקברו כאומרו קבור תקברנו, ומשמע שבכל מת הוי מצוה מה"ת וכ"כ המגלת אסתר שם בשורש א', ומשום זה איכא דין של מת מצוה שדוחה לכהונה, נזירות, פסח ומילה. וכ"כ בחבורו (פי"ב מה' אבל ה"א) "שאם צוה שלא יקברנו אין שומעין לו ומשום שהקבורה מצוה שנאמר כי קבור תקברנו, וכן בה' זכיה (פי"א הכ"ד) כתב שאין שומעין לו משום שאסור להניחו בלא קבורה, וכמ"ש בגמ' (כתובות מח), ואע"פ שלא כתב הטעם דבזיון ע"כ י"ל

שנכלל במה שכו' שהקבורה מצוה וכיון שהוא מצוה מה"ת ע"כ אע"ג שהא דקבורה משום בזיונא בעיא דלא איפשיטא, אזלינן לחומרא וכד' הרמב"ן והביאו הכ"מ ע"ד הרמב"ם בה' אבל וכ"כ הרדב"ז שם.

אלא שקשה ממ"ש הרמב"ם בריש פ"ד דאבל "שלהתעסק בכל צרכי קבורה כו' לחפור ולקבור הוא מ"ע של דבריהם ואלו הן גמ"ח שבגופו שאין לה שעור ואע"פ שהן של דבריהם הרי הן בכלל ואהבת לרעך כמוך" ועמדו ע"ז המפר' (עי' פר"ח במים חיים ועיין בנמוקי מהרא"י ועוד).

ואפ"ל דס"ל שעיקר מצות קבורה שמה"ת מוטלת רק על הקרובים וגלמד מ"לה יטמא" (עיין סוטה ג), שעיקר דין דטומאת כהן הוא מצד מצות קבורה וכדמוכח בתוס' והרא"ש (גזיר מג) שכתבו "מה אחותו שגופה תלוי בו כלומר שהרי קרובתו ומוטלת עליו לקבורה", וכ"כ ברש"י סנהדרין שם "רמז לקבורה, שאדם חייב לקבור את מתו" וכ"כ הישועה יעקב בת' ה' אבלות שהעשה והלאו דלא תלין אינם אלא על הקרובים ע"ש. ואמנם כ"כ האו"ז שם בפירוש ואם אין קרובים — על כל אנשי העיר ע"ש, ובהא מיירי הרמב"ם בפ"ב שם ובסה"מ שם, אבל בפ"ד שם מיירי הרמב"ם על התעסקות שאר העם אע"פ שאינו בגדר מת מצוה, ומשום גמ"ח שבגופו מואהבת לרעך כמוך, וע"ע ברמב"ן בסה"מ שורש א' ובקנ"ס שם.

וגדולה מזו כתב הרדב"ז (בת' ח"א סימן שי"א) שהעשה דקבור תקברנו אינה אלא בהרוגי ב"ד אבל בשאר מתים ליכא רק הלאו דלא תלין ע"ש, וכן רס"ג כתב את העשה רק בנתינין ע"ש עשין י"ט ומ"ש הגר"פ פרלא ועמש"ל בשם החו"י, ואף במתניתיין דסנהדרין שם כ' רק הלאו, ולכאורה נראה כן גם ברמב"ם בה' סנהדרין (פט"ו ה"ח) שכתב "דמ"ע לקבור את כל הרוגי ב"ד ביום ההריגה שנאמר כי קבור תקברנו ביום ההוא ולא הרוגי ב"ד בלבד אלא כל המלין את מתו עובר עליו בל"ת" ולא כתב שעובר גם בעשה, והיה מיושב בזה ק' הרמב"ן עליו בסה"מ שורש א'.

אולם מד' הרמב"ם בסה"מ מ"ע רל"א וממ"ש בריש פ"ב מאבל מבואר דלא כן וכמ"ש הרמב"ן שם ובשאר מפרשים שם, וחדוש שהמנ"ח מצוה תקלו בקומץ המנחה שהעיר ע"ד הרדב"ז מד' החנוך שמבואר בדבריו להדיא שעל כל המתים עוברין בעשה ושכ"נ ברמב"ן על התורה ע"ש לא העיר בזה מד' הרמב"ם והרמב"ן הג"ל, וכ"כ התשב"ץ בזה"ר"ק מצוה לא, וע' י"א החדשות סימן ו וא"ש.

ואף מד' הרמב"ם בה' סנהדרין שם אין הוכחה כרדב"ז די"ל ששם מיירי בקבורה שבו ביום דאיכא רק לאו, אבל אם אינו קובר כלל ודאי שעובר גם על העשה וכמ"ש הרמב"ן בסה"מ שם.

ותמוהים בזה דברי החו"י (סימן קלט) שר"ל דעל שאר מתים ליתא לאו גמור מה"ת רק עכירה מלתא דלא תלין דאי איכא לאו גמור לא היו מתירים הלנה לכבודו ע"ש. והרי בגמ' סנהדרין שם וברמב"ם וש"פ למדו מנתלה על כל המתים וכמ"ל ועמ"ש ע"ד הרדב"ן, ומהלנה לכבודו אינו ראה כלל לפמ"ש כ שכל איסור הלנה הוא משום בזיונו ומכיון שהוא משום כבודו ל"ש בזיון.

גם מ"ש החו"י שהלאו דלא תלין הוא רק אם בידו לקבור ביום המיתה אבל אם יש עכוב באותו היום שוב אינו עובר, קשה מנין לו הא וא"ל שילמד מלא תלין פעולת שכיר ונלמד סתום מהמפורש וכמ"ש היראים (שפד"רנב) שהלנה זו אינה אלא כל הלילה עד הבוקר דילפינן מלא ילין חלב חגי גו' סתום מהמפורש ע"ש. וכ"כ גם הרדב"ז שם (ולא הזכיר את היראים). וי"ל שהיראים למדו מ"ש (ב"מ קי'): „ממשמע שנאמר לא תלין פעולת שכיר אינך יודע שעד בקר" ופרש"י שאין לינה קרויה אלא עד הבוקר דכתיב לא ילין לבוקר וכל לינה שבמקרא לינת לילה הוא ע"כ. וע"ש בתוס', אך כ"ז לגבי לינת לילה אבל שלא יעבור רק בוקר ראשון אינך יודע אא"כ מפורש בקרא עד בוקר וכמ"ש בגמ' „מה ת"ל עד בקר מלמד שאינו עובר אלא עד בוקר ראשון בלבד".

ואי משום דכתיב לא תלין גו' כי קבור תקברנו „ביום ההוא" א"כ גם העשה דקבורה לא תהא אלא ביום ההוא, וגדולה מזו כתב הר"ן בחי' לב"מ שם וכן הנמוקי' והשטמ"ק בשם הרמ"ך שאף משום ביומו תתן שכרו אינו עובר אלא ביום ראשון בלבד, ואולם י"א — בשטמ"ק — שרק הלאו לבד עובר בוקר ראשון, ועיין ש"א החדשות שם.

אלא שיש לדקדק בדברי החו"י שכתב רק באופן שהיה עכוב ביום ראשון ולמה לא כתב בסתמא ובכ"ג אינו עובר רק ביום ראשון, וע"כ אפ"ל דס"ל שאמנם עיקר חלות הלאו הוא על יום ראשון אלא שבכל יום חוזר וניעזר האיסור של יום ראשון וכמ"ש גבי הלאו דבל תאחר שבכל יום ויום עובר וכמ"ש בגמ' (ר"ה ו:): וברמב"ם פי"ד מה' מעה"ק הט"ו, וכן לגבי מילה כתב הרמב"ם בפ"א מה' מילה ה"ב שבכל יום ויום עובר על מ"ע (ועמ"ש בחי' לקדושין כט) ומשו"ה דוקא שביום ראשון הוא אנוס ופטור שוב שאר הימים לא חמיר ממנו, אלא שבזה יש לפקפק שאמנם ודאי חל עליו הלאו אלא שאריה הוא דרביע עליה, אולם לפמ"ש המאירי (ר"ה שם) „דע"כ בב"ת עובר בכל יום אע"פ שבכובש שכר שכיר כשעבר עליו בוקר ראשון שוב אינו עובר עליו, פירשו בו הטעם מפני שאין הלילות נפסקות מימים לחיוב זה שהרי טובה עליו לפרעו בלילה כביום וכן בכל דבר של צדקה, אבל קרבן

שאינו זמן הקרבתו בלילה נמצא שמתחדש חומר הלאו בכל יום, וא"ש לפי גם הא דמילה שלילה לאו זמן מילה, ומדהוצרך למה שכתב ולא אמר מפני ששם כתיב עד בוקר משא"כ בב"ת, ש"מ דס"ל שנלמד סתום מן המפורש גם בהא, ולפי"ז ה"ה בנד"ד שגם בלילה החיוב של קבורה וה"ל כלאו דפעולת שכיר. ועצ"ע.

ולפמ"ש שעיקר הדין דקבורה הוא משום בזיון צ"ל שה"ה כל ניוול ובזיון כביתור וניתוח הגויה. ועיין ספרי תצא, מה עץ מיוחד שהוא ניוול לו אף כל שהוא ניוול לו.

ב. מניעת מצות קבורה

בניתוח מתים ועפ"ר בהוצאת אברים הפנימים מונעים מ"ע דקבורה, וביחוד לפי מה דאיתא בירושלמי רפ"ז דנזיר, תקברנו כולו ולא מקצתו, תקברנו מכאן שאם שייר ממנו לא עשה כלום, ולא רק שעל גוף האברים איכא מצות קבורה ואפילו כזית ממנו וכמ"ש התירו"ט (שבת פ"י מ"ה) וכ"כ בפשיטות הנו"ב (מ"ק י"ד סימן כ') והמנ"ח (מצוה תקלו), ותמיהני על המ"ל פי"ד מה' אבל הכ"א שכתב דדוקא ראשו ורובו וכמ"ש בירושלמי דנזיר שם שאינו נעשה מת מצוה עד שיהא ראשו ורובו ודלא כתירו"ט ע"ש, (והמנ"ח לא הזכירו), והרי לפני הא דמת מצוה כתב הירושלמי דאפילו שייר ממנו לא עשה כלום, ומשמע אפילו שייר כל שהו, וע"כ שדין דמת מצוה שאני שכך הוא גזה"כ כולו או רובו (ומש"ש הירושלמי כשם שכהן מטמא למ"מ כך מטמא על אבר מ"מ. איתא שם, ובחזון תפתר" ודיינו שאם מצא ראשו ורובו חוץ מאבר אחד חוזר ליטמא בשביל אותו אבר וכ"ה בבבלי נזיר מג וכ"פ בטור ובש"ע י"ד סימן שעד סעיף ב' ועש"ך, ול"ד אבר א' מראשו ורובו אלא ה"ה אם נטמא לכל הגוף ושכח אבר א' מלקברו חוזר ומטמא עליו, ומפני שאבר זה מתחלה היה עליו דין מ"מ וכמ"ש האשכול ח"ג ה' טומאת כהן, אך כ"ז לענין מ"מ, אבל לגבי העשה ובל"ת דקבורה אפילו כזית). ומירושלמי משמע שאפילו פחות מכזית והתירו"ט והמנ"ח הסתפקו בפחות מכזית, וכ"כ הגר"ב שם שאין לקבורה שיעור כיון שהוא משום כבוד המת, אם לא שגם כונתו, כזית" כמו שהזכיר מתחלה שם, שהוא דבר הניכר וצ"ע.

ברם מד' הבבלי (ברכות ה) לד' כמה מפרשים משמע שפחות מכשעור א"צ קבורה מדאמר רבי יוחנן, דין גרמא דעשיראה ביר' ופרש"י עצם פחות משעורה וכ"ה במאירי. וכן הגאונים ר"ש רב האי ורבינו נסים פירשו עצם מאצבע קטנה, ולא חשש ר' יוחנן משום דין דקבורה, בשלמא משום ניוול לא חשש י"ל שכיון שהוא לתועלת מצוה ל"ה בזיון וכמ"ש, להשטמ"ק אמנם

פירש שהיה שן שנתלש מחיים, ולכאורה למה דוקא מחיים, והרי משנה מפורשת שנינו (בפ"ב דאהלות) ובגמ' (נדה נה.) דשן של מת אינו מטמא, ואפילו מדרבנן וכמ"ש בתוס' (נזיר נא).

אך לפמש"כ הגר"ב ועוד שאין מצות קבורה תלוי בטומאה וע"כ א"צ שעור יש לדון אם גם שן טעון קבורה, ואפילו אם הוא פחות משעור כשעורה כיון דאיכרי אבר וכמ"ש הרשב"א (בחידושי לקדושין כד) ודלא כפנ"י שם, ואבר חמור יותר וכמבואר בריש כלים ובאהלות שם.

ואמינא שאמנם בכ"ז פליגי הני רבוותיה קדמאי הג"ל שמד' רש"י ודעימיה מוכח שס"ל דקבורה תלוי בטומאה וכדמשמע גם ברש"י סוטה ג. ופחות משעור טומאה א"צ קבורה (ואפשר נמי לומר דשן שהוא אבר וחמור יותר ע"כ לא פירשו שהיה שן). ואלה שנדחקו לפרש בשן ס"ל שמצות קבורה אינה תלויה בטומאה ולכן בסתם עצם אף בפחות מכשעור טומאה (שצריך דוקא רובע הקב) טעון קבורה, ושן שאני כדאיתא בספרי זוטא ומובא גם בר"ש אהלות שם שלמדו מדכתיב הנוגע במת פרט לנוגע בשניו כו' בזמן שפרשו כו' ע"ש, שאינו בכלל המת ולפ"ז י"ל שה"ה לגבי קבורה.

ועיין ר"ן בחי' לחולין קכב דיש שתרצו שמ"ש דין גרמא דעשיראה ביר משום ששן גזעו מחליף ואינה מטמאה ע"ש, ולא חששו משום קבורה י"ל שאף שפרשו בשן מ"מ ס"ל דכיון שאינה מטמאה גם דין קבורה ליכא, והר"ן שכתב "דלאו מילתא היא דהתם מה הנאה ה"ל מיניה" משמע נמי שבגוף הדבר אינו חולק עליהם ומה שלא הוכיר הא דטומאה ורק הנאה מהני שהם הוזכרו מקודם דהנאה תלוי בטומאה.

והמאירי (בנדה נה) כתב "דשן אין גזעו מחליף שאף שן דחלב אם נשבר ונשאר השורש אינה חוזרת", ומ"מ לא מטמא משום שלא נברא עמו וכמ"ש בגמ' שם, וברמב"ם (פ"ג מה' ט"מ הי"ג) משמע כד' הי"א בר"ן דשן הוי בכלל אבר שגזעו מחליף, אם לא שנאמר דלא כל הגילים והשנים שוים בזה ובגיל צעיר ונפל גם השורש גזעו מחליף וע"כ אמרו בגמרא בשן מטעם שלא נברא עמו.

והשטמ"ק שפי' דנתלש מחיים ס"ל שאף שן טעון קבורה ואינו תלוי בטומאה שאף שאר אבר מן החי א"צ קבורה אף שמטמא וכמ"ש השבוי (ח"ב סימן קא) והנובי" (מ"ת י"ד סימן רט), וכמו"כ נאמר לפירוש שהביא הראב"ה ש"ביר" מלשון להברות ושהיה עצם מבהמה מסעודת הבראה, ועכ"פ בנד"ד אם הוציאו שעור כזית וכמ"ש אבר שטעון קבורה הרי נמנע מצות קבורה מאבר זה ולא עוד עוד שמד' הירושלמי שכתב דאם שייר לא עשה כלום משמע שעי"ז ששייר לא קיים כלל מצות קבורה אף מה שקבר, ועוד יותר

מזה מדאמרי מתחלה תקברנו כולו ולא מקצתו משמע לא ששייר מקצתו שהרי זה כתבו אח"כ אלא שאפי' קברו אח"כ כולו לא כל הגוף בבת אחת רק אברים אברים אינו מקיים מצות קבורה מפני שהיא בזיון המת יעי' איכ"ר פ"ד, ואם מעכבים מעל"ע עוברים גם על הלאו דלא תלין. ועי' בזהר ר"פ אמור שכ' על עכוב הקבורה "דיהיב חלישותא בשייפוי דרתיכא ומעכב עבדתא דקב"ה מלמעבד, דאפשר דקב"ה גזר עליה בגין למיתי בגלגולא אחרא מיד כו' וכ"ז דלא אתקבר גופא נשמתא לא עלאת קמי קב"ה כו'". ועי' ש שנשמה מתאבלת ומצטערת ע"ז, וע"ע שם פ' וישלח ופ' תרומה, וכ"ה במ"ר (ויקרא פ"ח ובקה"ר פ"ב) "אימתי הרוח תשוב אל האלקים כשישוב העפר אל תארץ כשהיה" (וצ"ע על החז"י שם שכ' דמה שאומרים שאין למת מנוחה עד שיקבר כדכתיב וישוב העפר אל הארץ כו' "לא ידענו לו עיקר" ע"ש). והלנת המת בא"י חמור יותר ע' אד"ר נשא וברמב"ן פ' תצא, ונתוסף עוד לאו דלא תטמא את הארץ. עי' רמב"ן בסה"מ שורש ה' ובמרגניתא טבא שם, ובירושלים חמור עוד יותר (ע' ב"ק פב). (וגם יש להזהר שלא יכשלו עי"ז הכהנים שיכנסו לבית הנמצאים שם האברים, או למקום שסוף הטומאה לצאת). וי"ל עוד שגם דיני אנינות נמשכים על הקרובים כל זמן שלא נקבר כולו אם בידם להביאם לקבורה וצ"ע.

אלא שקשה דהרמב"ם וש"פ אף שס"ל דקבורה מה"ת וכמש"ל, הביאו רק הסיפא דירושלמי לגבי מת מצוה אבל הרישא הא דכולו ולא מקצתו ושם שייר כו' לא הביאו, וכן האשכול ועו"פ דלגו על הרישא, ודוחק לומר שס"ל דהירושלמי מיירי רק על הנתלה שגם בה' סנהדרין פט"ו בדין דנתלה השמיט הרמב"ם הא דירושלמי, ועיין תשו' הרשב"א ח"א סימן שסט, שכתב דהחנותים קורעים אותם ומוציאים מעיהם כו' ע"ש, ולכאורה הרי שייר את המעיים בלא קבורה, והיה אפשר לומר דכל שהוא משום כבודו ותיקלתו לא שייך ביה בזיון, וגם בדאי מחיל וסבירא ליה כתוספות סנהדרין שם דאי קבורה משום בזיונא משום בזיונא ידידיה שפיר יכול למחול², ויותר

(1) ואולי ס"ל שכל דברי הירושלמי הם לענין מת מצוה, או שמצות קבורה תלוי נמי בהא דמת מצוה וכנראה מד' המ"ל וכן עי' בשיירי קרבן וצ"ע.

(2) וכן הריטב"א במכות ה': כתב ממש"ש דילמא פיוסי פייסא דמשמענו אנב אורחיה שיש פיוס גם לאחר מיתה בקבר להפטר מעינש הנפש, וכן מוכח בגמ' (יומא פו) ובמ"ר שופטים גבי שאל שהכהנים מחלו לו כו' וכן האריכו מהר"ם מרוטנברג והמרדכי פ' אע"פ הובא בד"מ חו"מ סימן תכ סק"ה וסק"י. ואין הכרח לומר למ"ש הט"ז באו"ח סי' תרו סיב משום שאילו היה חי היה מוחל לו [וכן עי' רש"י סנהדרין מח וע' להלן]. כיון שגם לאחר מיתה שייך מחילה, (ולא עוד אלא שגם קנין רכוש איכא למת לר' כמה פוסקים וע"כ מותר המת ליורשיו, עי' ת' הרשב"א סי' שעה ומרדכי בפ' אע"פ בשם ראב"ה ודלא כד' ר"ח כהן

נכון לומר שצ"ל "מעיהם" והיינו שמוציאים הרעי מהמעיים לנקותו, אבל עצם המעים נשארים בגוף וכ"ה בזה"ק פר' תרומה שהחנטה היא בשלמות כל אבריו הפנימים, ועכ"פ עצם האברים לכ"ע טעונים קבורה וכנ"ל.

ג. במת כהן

וכשמחסרים אבר אחר המות אין ז' קרובים הכהנים יכולים לקיים המ"ע ד"לה יטמא" שמוטלת עליהם להטמא למת שלהם (זבחים ה) ועוד שאסור להם להטמאות (עי' נזיר מד, רמב"ם פ"ב מה' אבל הט"ו וטוש"ע י"ד סי' שמג ס"ט) ונכשלים בזה.

ד. צער הגוף והנפש של המת

בגמ' (שבת יג:) אמרו שהמת מרגיש באיזמל וע"כ קשה רמה למת כמחט בבשר החי שנאמר אך בשרו עליו יכאב. ובפשוטו משמע שגוף המת מרגיש בצער הנתוח ובשרו עליו יכאב וכמ"ש כמה מפרשים, וע"ש (באיוב יד) בתרגום שבשרו יכאב לפני סתימת הגולל "ונפשו תאבל" אח"כ בשבעה ימי אבלות, אולם התיו"ט (אבות פ"ב מ"ז) כתב שלא בשר הגוף מרגיש אלא שהנפש הקיים גם אחר המות מצטער בניוולו של הגוף ושכ"כ הכלבו שקשה לנפש כשתראה שהגוף מתבזה כו', וכסיפא דקרא ונפשו עליו תאבל, ומ"ש ובשרו יכאב היינו מחיים, וכמה מפרשים (עי' בחי' מהרצ"ח שבת קנב ועוד) נשארו עליו בצע"ג מדברי הגמרא דשבת יג שם, אולם ככל דברי התיו"ט כ"כ גם בפירושי מהר"ל שבת שם ובדף קמה ע"ש, וכן כתב בספר חסידים (סימן תתשסג), וכן הוא בשאלות ותשובות הרשב"א ח"א (סימן שסט) דמותר לתן על גופו של מת סיד למהר עכול הבשר ואין כאן לא משום בזיון ולא משום צער "שאין המת מרגיש באיזמל" כ"ש בסיד והחנוטים קורעים אותם ומוציאים מעיהם כו' ע"ש, ואמנם ע"ד הרשב"א אלו שאלו להרדב"ז (ח"א סימן תפד) מגמרא דשבת שם, והשיב שאה"נ דאין הבשר מרגיש באיזמל אבל רמה שאני שקשה יותר או משום דהוי מיניה וביה כדי להעניש אותו על מעשיו מרגיש, אבל שאר דברים אינו מרגיש וזו מפלאות השגחתו ית'. ולבסוף מסיק שכל דבר שעושין למת לכבודו או לתועלתו אין בו משום בזיון ולא משום צער כו' ע"ש.

ולפמש"כ גוף המת לא רק שהוא קדוש כנרתיק של קדושה מפני שהיה משכן הנשמה וכמ"ש הכלבו בטעם הקבורה "שלא יתועב הגוף אחר שהנפש גרה בו" וכתשמיש קדושה שנגנזין כמ"ש, אלא דעדיפא מיניה שהגוף

ורבים מן הפוסקים דס"ל כחתייה וע"י מחנ"א ה' צדקה סי' ו' וה' זכיה סי' לא). גם י"ל שכונת הרשב"א שמוציאים מעיהן כדי לנקותם ומחזירם למקומם אח"כ.

עצמו נשאר קדוש ע"י הקשר עם הנפש והשארתו עליו גם אחר המות כמ"ש בדרושי רבינו נסים (דרוש השביעי) שהנפש שוכנת תמיד במקום הגוף כו' וכ"ה מבואר בזה"ק בכ"ד, (וכן עי' עיקרים מאמר א') ונקרא אדם גם אחר המות, "אדם כי ימות באהל" וכמ"ש החת"ס שם. (ובהשארת הנפש גם אוה"ע מאמינים כידוע, ומה החפץ להנצחת השם על ידי קרן מיוחד, מפעל ומצבה וכעין מ"ש גבי אבשלום (ש"ב יח) "כי אמר אין לי בן בעהור הזכיר שמי ויקרא למצבת על שמו ויקרא יד אבשלום גו", ומשום כך כשרוצים לנתח להורים או למי שמכבדים אותם אף אלה שתמיד מזלזלים בזה נפשם סולדת — "תגיע עדיך ותבהל"), וע"כ דמו עצמות המת לס"ת וכמ"ש (ברכות יח) "כדרך שאמרו בעצמות — שלא לנהוג בזיון — כך אמרו בס"ת", ומטפחות של ס"ת שבלו עושין תכריכין למ"מ (מגילה כו, או"ת סימן קנ"ד סעיף ד') ומתוך עצמת קדושתו יוצא חומר הטומאה (עיין שאילת יעבץ ח"א סימן מא) ומשום צלם האלקים שבאדם והנשמה שבו האיסור לנוולן.

ה. איסור הנאה ממת

ניתוח מתים וכ"ש הוצאת אברים כדי להתלמד חכמת האנוטומיה כמה פוסקים אסרו מטעם נהנה מאיסור הנאה (עי' חת"ס שם ועוד) דמת אסור בהנאה מה"ת מג"ש דשם שם מעגלה ערופה (ע"ז כט), וג"ש גמורה היא כמ"ש בתוס' סנהדרין מח וכו"ד הרמב"ם סו"ה אבל, ועיין שעה"מ דפ"ה מה' אישות שהוכיח כן מד' הרמב"ם (בפ"ז מה' ע"ז ה"ב) שכתב דתקרובות ע"ז אסור בהנאה מדאורייתא ולוקה כו', וזה הרי ידעינן מהיקשא דמת ודלא כמ"ל בהלכות אבל שם שכתב דאפשר שדעת הרמב"ם דאינו אלא מדרבנן וע"ש, וכה"ד היראים (סימן שי), והרמב"ן עיין מ"מ פ"כ מה' מאכלות אסורות ה"ג, והש"ך ביו"ד סימן עט סק"ו כתב שלכ"ע אסור מה"ת.

ותמוה שגם השאילת יעבץ שם כתב בפשיטות שמת אסור בהנאה רק מדרבנן והוכיח כן ממשנה דקדושין (נו:): שלא חשיב גם מת בין כל איסורי הנאה שחשב שם וע"כ שהג"ש אינה אלא אסמכתא בעלמא ע"ש. והנה לדעת הרדב"ז (ח"ג סימן תקמז) דס"ל שמת שלא כדרך הנאתו שרי וכ"כ עו"פ וע"ע משנה למלך סו"ה אבל ובשער המלך בהלכות אישות שם, י"ל שלקדש אשה במת הוי שלא כדרך הנאתו, אולם הגינת ורדים תובא בחי' רעק"א י"ד סימן שמט ס"ל שאסור ואף לצורך חולה ע"ש, אבל י"ל דלא חשיב במתניתין רק אלו שמצד איסורן בהנאה אינה מקודשת, אי מטעם שאין כאן שוה פרוטה או מפני שהיא חושבת להתקדש בכולה ע"ש בתוס', משא"כ במת דלא יתכן שהיא שם בעלות עליו גם לפני איסורו בהנאה (דבמת עבד הרי ס"ל לפוסקים (תוס', יראים, רוקח, רמב"ן בתוה"א, רשכ"א,

ר"ן ורא"ש בשבת) דשרי, וכה"ד הרמב"ם כמ"ש המ"ל שם וכן הוא בירושלמי (שבת פרק י' מ"ו), וכן עיין בברכ"י י"ד סימן שכא בשם הרדב"ז ועוד, וכן מסיק הגר"א ב"ד שם וראיה מסנהדרין יט ע"ש, ודלא כסתימת הש"ע שם מת' הרשב"א — עב"י) ונמצא שאינה מקודשת לא מפני האיסור בהנאה אלא מפני שקדש בדבר שאינו שלו שהמשנה לא איירי בהכי (ועמ"ל ה' אישות שם ואב"מ סימן כח סק"ד וס"ק כ"ה).

אך אכתי יש לדון אם ראייה גרידא בלא מעשה הוי בכלל אס"ה וכעין שאמרו (פסחים כו) דקול מראה ורית לית בהו משום מעילה ורק איסורא מדרבנן ע"ש בתוס' ובצ"ח ועיין רמב"ם ספ"ה דמעילה, ורק לגבי קדשים ובנד"ד י"ל דשרי לגמרי, ועמ"ל פ"ה מה' יסוה"ת ה"ה, ובה' אבל שם. וא"ל דש"ה דאיכא גם מעשה דנתוח ועמ"ל פ"ח מה' כלי המקדש ה"ו דדוקא היכא שהדליק בהיתר מההקדש ונהנה מהאור שאין בו ממש אבל אם לקח פתילה ומדליקה לא ע"ש, מ"מ ל"ד ששם נהנה מגוף הפתילה הנאת כלוי משא"כ נד"ד שההנאה היא לא ממעשה וגוף הנתוח לעשות תחבושת לרפואה מגוף המת, אלא מהראיה לבד, אף שע"ז מתמחה ומתלמד לנתוחי חיים לפי דברי המנחתים.

והנה הב"י (י"ד סימן רכא) כתב בשם ת' מיימוני שמי שאוסר ספרו על חבריו אסור לחבירו ללמוד בו וכ"כ בש"ע שם סעיף יא, והקשה הט"ז אמאי לא נימא בזה מצות לאו להנות ניתנו וכמודר הנאה משופר שמותר לתקוע בו תקיעה של מצוה ע"ש ובסקמ"ד (ועיין עירובין לא). וה"ה בנד"ד שע"י הלמוד וההשתלמות יוכל לבא להצלת נפשות ונימא שבמצוה קעסיק ומצות לא להנות ניתנו. (ונד"ד עדיף יותר שהרי גבי נדרים דהולכים בתר כונתו, ודרך הנאתן של ספרים הוא ללמוד בהם וע"כ אמרו בגמרא שהמודר אסור בספרים של העיר, משא"כ נד"ד דהוי שלכ"ה, ועמ"ש"ל), וזה שיגרום להמתלמד גם הנאה ורווח והוי כמודר מן המעיין שאסור לטבול בו בימית החמה (וער"ן נדרים טו), י"ל של"ד דנד"ד הראיה והלמוד הוא רק גורם להנאתו שיבא לו וכה"ג שרי וכמ"ש השער המלך פ"ח דלולב, ואמנם כ"כ הרשב"א (בח"י לסכה ל"א ד"ה והאמר) דלא חשיב איסור באס"ה אלא כשנהנה בגופו של איסור, אבל כל שאינו נהנה מגופו אלא שגורם לו הנאה ורווח ממקום אחר אינו הנאה מן האיסור, וכדרך שאמרו בנודר הנאה ממעיין שטובל בו בימות הגשמים שאינו נהנה מגוף המים, ואע"פ שגורם לו לעלות מטומאה לטהרה ומכשירתו לכל הדברים לית לן בת כו' ע"ש. ונד"ד עדיף יותר שההנאה שיגיע לו אחר זמן הרי הוא בצרוף למוד החכמה מתוך ספרים ומורים וההשתמשות בה עם טיפולו בחולה וכו', ובהו וזה גורם דשרי ובד' הרשב"א ומ"ש א"ש גם זה שמתמחה בנתוח גופא ע"ש, וקצת נראה כן מהמ"ל

והגר"א שהבאנו לעיל שהביאו ראיות שמת עבד ועכו"ם שרי בהנאה ולא הביאו ממ"ש (בבכורות מה) ששרפו ההיא שפחה בכדי לדעת מנין אברים שבאשה וכה"ג בגמ' (נדה ל') ע"ש. וכן יש להוכיח מאבא שאול (בנדה כד) שהסתכל בעצמות המתים כדי ללמוד מהם שהשותה יין עצמותיו שרופין כו' ע"ש. וכן מהא דב"ב שם שאמר ר"ע רק משום ניוול, (והח"ס עצמו כ' בי"ד סימן קל דבמקום שאין השכר בטוח שרי ע"ש).

עוד י"ל שכ"ז תלוי אם אס"ה במת שעורו בכזית, או בש"פ כיון שלא נאמר בו לשון אכילה וכמ"ש המ"ל (בפ"א מה' מעילה ה"ג) שאם לא נאמר אכילה שעורו בש"פ, אולם לפ"ד הי"א בחי' הר"ן בחולין שם דאס"ה במת תלוי בדין טומאתו ושעור טומאה הרי בכזית, ולפי"ו הא דראיה גרידא אם נימא ששעור אס"ה בש"פ יש עוד מקום לאסור אבל אם שעורו בכזית הרי שצריך שעור כמותי — כזית דלא שייך אלא באכילה לכלב או אפילו בסיכה וכו' אבל בראיה מה שייך שעור כמותי כזית וקצת נראה כן ממה דפריך הר"ן שם במ"ש דין גרמא כו' "דמה הנאה אית ליה", וכ"כ החזו"א (אהלות סימן כב סק"ב) שנד"ד דהוי רק ראייה בעלמא לא חשוב הנאה, וכ"כ בהר צבי ה' אבלות בפשיטות דאין כאן אלא כגורם הנאה ושרי ומהנ"ב עצמו שלא הזכיר אס"ה ראייה לזה ע"ש, וכ"כ המחנה חיים ח"ב סימן ס'.

אך כ"ז מצד אס"ה אבל לא מצד איסור ניוול וכמ"ל וכ"ש במקום שאפשר ע"י מתים לא יהודים שאין אנו מצווים על ניוולם והנאתם ועע"ל.

ה. נתוח נפלים

אי שייך בנפל דין דניוול, אי טעון קבורה ואם אסור בהנאה. בדין קבורה, י"א שאין מצוה בקבורת נפל עב"י וש"ע א"ח סימן תקכ"ו סעיף י' ובב"י יורה דעה סימן רסג מד' ההג"מ בפ"א מה' מילה וראיה ממ"ש בכמה דוכתי (פסחים ט. ע"ז מא : נדה טז :) בשפחה שהטילה נפל לבור, ובאהלות (פט"ו) אמרו בור שמטילין לתוכו נפלים, וכ"כ האו"ז (ה' אבלות סימן תכב) בשם רבינו שמחה לגבי נפל שלא כלו לו חדשיו וראיה מתוספתא דאהלות מעשה בשפחתו כו', ובסנהדרין ס"ל לרשב"ג דאין לנפלים תפוסת הקבר ואף לת"ק י"ל כו' ע"ש, וכ"נ בהגר"א שם וכ"כ הנ"ב (מ"ק י"ד סי' צ') שקבורה משום כבוד המת ובנפל ל"ש כבוד, וכ"כ הגר"י אייבשיץ בבינה לעתים על הרמב"ם (פ"ב מהל' יו"ט הי"ג) והבנין ציון (סי' קיג) (וכלם לא הזכירו ד' האו"ז ההג"מ וכו' והמג"א שבסמוך).

אולם המג"א שם הוכיח מכמה דוכתי בש"ס שמצוה לקוברן (ע' נדה נו סנהדרין מו וב"ב סופ"ו) והא דהטילה לבור גם זו קבורה היא וכמ"ש הר"ש באהלות (פי"ד מ"ג). ועוד דשם מיירי בנפל שהוא שפיר, וכ' עוד דמגמ' שם

משמע שגם על נפלים קאי הלאו דלא תלין וע"ש ובנו"ב שם. וכ"כ בשאלת יעב"ץ (ח"א סי' מא) דטעון קבורה וראיה מכ"ד בש"ס וממ"ש בגמ' (סנהדרין מח) דלת"ק יש לנפלים תפוסת קבר (וע"ל מד' האו"ז) וע"כ מצאנו בכ"ד שקברו את נפליהם (אע"פ שאין להם חלק לעוה"ב וכמ"ש בפ' חלק קטן מאימתי זוכה לעוה"ב משעה שנולד, משסיפר, משענה אמן או נימול לכל מר כדאית ליה אבל למטה מזה ל"ה בכלל ישראל ע"ש). ואמנם כ"כ גם הרדב"ז (ח"א סי' תקיב) וכן עי' י"ד סי' שדמ סעיף ח בש"ך סק"ו, ובב"צ (סי' קיט) כ' שגם נפל שנגמר אבריו מטמא באהל וראיה משקלים פ"א ומו"ק פ"א וכל דבר המטמא צריך ציון קבר ואסור להשהות נפל בבית בכדי להתלמד חכמת הרפואה ולגרום מכשול לכהנים לטמאם ומתמה על התיו"ט והנו"ב שלא העירו על הדין דציון וע"ש והוא כעין סתירה למ"ש בסי' קיג וכמש"ל, ולד' המ"ל בציר מארבעים יום אינו מטמא וע' נו"ב (י"ד סי' שצו) שהסתפק אם צריך רקום ומסיק שלידן שאין אנו בקיאים בבדיקת השפיר לידע אם הוא מרוקם כל לאחר ארבעים יום מטמא באהל וע' ר"מ רפ"ג דט"מ דאפי' לא כלו לו חדשיו ועי' ט"ז י"ד סי' שסט סק"א ובחי' הגרשוני ובפ"ת שם (ועמ"ש"ל אם קבורה תלוי בדין טומאה).

ודין איסור הנאה י"א שאסור ע' נו"ב שם ולשיטתו שאס"ה לא תלין בדין קבורה, אולם לש"פ דס"ל שא"צ קבורה י"ל שה"ה דאין אסור בהנאה דאל"כ יצטרך קבורה משום איסור הנאה ידידה, אלא שנתוח ע"מ להתלמד כבר כ' דל"ש בזה אס"ה.

ומשום איסור ניוול, אע"ג דל"ש גביה כבוד וכמ"ש הנו"ב, אך הרי הנו"ב עצמו (במ"ת י"ד סי' קסד) כ' דיש איסור ניוול בכל קטן ונוגע גם לחיים שרואין סוף האדם. ולכן כ' שתינוק שמת טרם שנימול ועבר כבר איזה ימים שנקבר שאין לפתוח הקבר כדי למולו שלא לראות בניוולו (וי"ח ע"ז עי' י"ד סי' רסג סעיף ה בבאה"ט ובפ"ת בשם כמה פוס').

וע"כ שצריך לחלק בין זה שנולד ומת ודאי כלו לו חדשיו שאז גם מצות קבורה איתא גביה וכמ"ש הנו"ב עצמו (בי"ד מ"ק סי' צ), ונוגע גם לחיים דאין לך ניוול גדול מזה שמוטל בלי קבורה וכמ"ש רש"י (סנהדרין מז), משא"כ נפל שלא כלו לו חדשיו דדינו כבשר בעלמא, ובהא ס"ל לנו"ב שא"צ קבורה ואפשר שגם ניוול ל"ש ביה, כיון שאינו ניכר כ"כ צורת אדם, ואכתי י"ל דנפל בן ג' או ד' חדשים שיש לו כבר צורת אדם הוי ג"כ בזיון לחיים ושייך גביה ניוול ומכ"ש לפ"ד הפוסקים שמצות קבורה איתא גביה והרי מטמא באהל, ואע"פ שלא חמיר כמת גדול, מ"מ אין מקום להתיר ועמ"ש"ל בשם הב"צ וצ"ע.

ו. נתוח מת כדי להציל חולה מסוכן

הנה הנו"ב (י"ד מ"ת סי' רי) נשאל ע"ז ומסיק שאם יש חולה מסוכן לפנינו ואפשר ע"י נתוח המת לברר מהות המחלה ולעמוד על שרשה וסיבתה ולהציל ע"ז את החולה ואפי' בספק הצלת נפשות שרי, אבל אם רק רוצים להתלמד דשמא יודמן חולה שכזה ונוכל להצילו לא דחינן שום איסור תורה משום חששא קלה ואפי' איסור דרבנן שאם אתה קורא לזה ספק נפשות יהא כל מלאכות הרפואות ושחיקת ובשול סממנים והכנת כלי איזמל והקזה מותר בשבת שמא יודמן היום חולה הצריך לזה כו' ע"ש וכ"כ התת"ס (י"ד סי' שלו). והבנין ציון (סי' קע קע"א) חולק על הנו"ב דמה שפ"נ דוחה לכל המצות והאיסורים הוא רק בשלו אבל לא בשל אחרים שהרי אמרו (ב"ק ס':) דאסור להציל עצמו בממון חבריו ואפי' ע"מ לשלם וכפרש"י שם ד"ה ויצילה, וכ"ש בקלון של חבריו דעדיף מממונו, ואף לד' התוס' והרא"ש שם [וכן הרמ"ה ומאירי (סנהדרין עג)] וטש"ע חור"מ סי' תכו דע"מ לשלם שרי ועי' רמב"ם פ"ח מה' חובל ה"ב וה"ד וראב"ד, הרי כאן ל"ש תשלומין ואסור ע"ש, וכ"כ בנחל אשכול בשם הגאון ר"ק מוארמס ומטעם דבמתים חפשי מן המצות ואין עליהם החובה להציל נפשות ע"ש.

והוסיף הב"צ (בסי' קסז) לחזק ד' רש"י ולישב עפ"ז מה שאמרו באבות (פ"ה מ"ה) "לא הפילה אשה מריח כו'" כתב רש"י "מריח אברים של המערכה שאילו הריחה ובאת לטעום מהם אין שומעין לה להאכילה בשר קודש" והקשו עליו ממ"ש (יומא פב) עוברת שהריחה בשר קודש כו' מאכילין אותה שאין לך דבר שעומד בפני פ"נ כו', וכתב לתרץ דבאבות מיירי בבשר קודש שע"ג המערכה שעדיין לא יצא מידי מעילה וממך גבוה הוא ואין מצילין בממון של אחרים, אבל ביומא שם דמיירי בבשר מבושל ורוטב שהוא מחטאת ואשם דכהנים והם שנותנים לה לאכול ע"ש.

ולבד מה שבגמ' נאמר סתמא "מאכילים אותה" דמשמע דכל מי שיודמן שם ולא דוקא כהנים מחלקם, עוד יקשה דמה עדיף איסור ממון גבוה משאר איסורים שנדחו מפני פ"נ ואפשר שגם גרע מממון של חבריו, ובכפ"ת שם כתב ליישב שבמס' אבות מיירי שהכהנים סמכו על הנס דלא הפילה כו' שזה רק בבשר שע"ג המערכה ע"ש, וגם זה דוחק, וע"ל.

ומ"ש בחי' מהרצ"ח בב"ק שם שכ"ה מפורש בירושלמי (ע"ז פ"ב ה"ב) כרש"י דאיתא התם "לא סוף דבר שא"ל הרוג לפלוני אלא אפי' א"ל חמוס את פלוני", הרי כתב המרה"פ שם דזוהי סברת רב חסדא אליבא דרבי מאיר (כתובות יט) ורבא דחה לו דאין לך דבר שעומד בפני פ"נ כו' וכן קי"ל, וע"ש

בחי' הרשב"א שמ"ש ר"ח יהרגו כו' אינו אלא ממד"ח ורבא קשיא ליה כיון דאם אתו קמן אין מורין להם כן ואל יהרגו וכן עי' בשטמ"ק (ב"ב קיז) מ"ש בד' הראב"ד שהוא כד' הרשב"א ועי' בשטמ"ק כתובות שם ד' הרמב"ן, ואפשר גם לומר שהירושלמי מיירי בע"מ שלא לשלם וכגון שאין לו ואין לו כל סכוי שיהיה לו כמה שנדרש. גם אפשר שהכונה חמוס את פלוני היינו לחמוס את גופו של פלוני ולהביאו לפניו אע"פ שלא יהרגו בידים.

ועל ד' רש"י עמ"ל בפר"ד (דרוש יט) שתמה עליו, ע"ש. ועוד שגמ' מפורשת היא (ביומא פג) שר' יהודה קפחה לרועה ואכליה לריפתא וכי' רש"י "קפחיה כפאו ונטל ככרו הימנו", ולד' התוס' והרא"ש וש"פ צ"ל שהיה ע"מ לשלם, ומ"מ א"ל ר' יוסי קפחת לרועה שמ"מ באותה שעה קפחיה ולקח את פתו, וע"כ צ"ל שכונת רש"י בב"ק שאין שומעין לה במקום שאין סכנה, והיה הנס שלא הריחה כלל ולא באה לידי סכנה.

ועוד דלהציל אחרים לעולם פטור מלשלם ולא מן הדין אלא שאם אי אתה אומר כן אין לך אדם מציל אחרים וכמ"ש הרא"ש (ב"ק קיז) וער"פ ובחז"מ סי' שפ סעיף ג וכ"ה בנד"ד.

ועי' מאירי (סנהדרין שם ובקדושין ח) שהוסיף דמ"ש אסור להציל עצמו כו' כ"ז דוקא שלא מדעת בעלים אבל הבעלים עצמם חייבין להציל חבריהם אע"פ שאין לחבירו במה לשלם ואינו יכול להוציא ממנו אח"כ וכל שלא עשה כן עובר על לא תעמוד על דם רעך עכ"ל, וי"ל שבכ"ז אין הטעם רק מפני שיש חובה על חבירו להצילו בכ"ג דבמת ל"ש זה, אלא דאמרינן שכמו שפ"נ דוחה לכל התורה כך דוחה גם לאיסור גזל וכמ"ש המפרשים אלא שאם יש לו צריך לשלם אבל אם אין לו ולא יהא לו גם לעתיד שרי להציל עצמו גם בממון חבירו וה"ה בנד"ד דאדרבא מפני של"ש תשלומין דוחה הצלתו לאיסור דניוול, גם י"ל שזכות ההצלה היא התשלומין.

ולא עדיף מספק סכנה שלו בעודו בחיים ששנינו דנדחה מפני ודאי הצלת חבירו וכמ"ש בהג"מ והכ"מ בה' רוצח סופ"א ובב"י סוף חו"מ בשם הירושלמי ולפי ההעמ"ש (פ' ראה) הכונה על הירושלמי סופ"ח דתרומות שר"ש אמר "או אנא קטיל או מתקטיל אנא אציל ואשוב בחיילא" וכ"כ התפא"י ריש פאה להלכה, ואין לנו להחמיר בנד"ד יותר משל חי ואע"פ שי"ל שהטעם בעודנו בחיים הוא לא רק מפני שכך הוא דין התורה שספק שלו נדחה מפני הודאי, אלא כ"ז מפני שהחובה עליו להציל חבירו, מ"מ י"ל שכיון שבעודנו בחיים איכא חיוב ומצוה נימא שזכות היא לו וניחא ליה.

אלא שהרמב"ם וש"פ לא הביאו האי דינא דירושלמי והסמ"ע (בחו"מ סי' תכו סק"ב) כתב שהש"ע השמיטו מפני שכל הפוסקים השמיטוהו, ובאגודת

איזוב (הביאו הפ"ת) כתב שע"כ השמיטוהו מפני שהבבלי (ע' נדה סא) פליג על הירושלמי בהא, ואמנם כ"כ הרדב"ז (ח"ג סי' תרכז) בפשיטות שאין לדחות ספק ידיה מפני ודאי של חבירו ואם יחמיר בזה הרי הוא חסיד שוטה ועע"ל. וכן הוכיח הב"ח שם בד' הרמב"ם ה' רוצח שם וכה"ד השאלות סו"פ ראה לפמש"כ בהעמ"ש ושהוא כר"ע (ב"מ סב) זהירושלמי כבן פטורא שם (וע"ש דלא כתוס' והרא"ש נדה שם בשם השאלות שהיא כירושלמי ע"ש ובפ' שלח סי' קכט ושד' התוס' והרע"ב רק ממד"ח אם רוצה להחמיר על עצמו שרשאי). ומפורש כן בספר חסידים (סי' תרעד) "שאם אדם טובע בנהר והוא כבד אל יצוור לו שמא יטבע עמו", וא"ל דש"ה ששניהם יטבעו, שהרי מסיים "שאם הרבה לוחמים עליו אל ישליך עצמו בסכנה" ומשמע דאפי' על ידי זה ודאי יציל את חבירו, והטעם שכשם שהאי "וחי בהם" דוחה לכל התורה כך דוחה להלאו דלא תעמוד על דם רעך וכ"כ האור שמח פ"ז מה' רוצח ה"ח וכ"פ הגרש"ז בסי' שכט, וע"ע מנ"ח (מצוה רצו) (וכולהו דלא כמ"ש התפא"י ועוד, ובחי' לנדרים כה מבואר יותר).

וממשה דמכות (יא:) שאמרו דאפי' כל ישראל צריכים לו אינו יוצא משם לעולם מבואר שאפי' ספק דיחיד (דסכנה שלו מצד גואל הדם וכמ"ש האו"ש ודלא כהתפא"י) דוחה אפי' להצלת רבים. וע' משפט כהן סי' קמד וצ"ע.

אך מהא ששנינו בפ"ח דתרומות שאם א"ל עכו"ם תנו לנו כו' ואם יחדוהו יתנו וכן נפסק בי"ד סי' קנז, והרי נד"ד הוי כיחודוהו שרק ע"י ניוול ידיה יגצלו נפשות, ולד' הרמב"ם (בפ"ה מה' יסוה"ת ה"ה) שפסק דדוקא אם היה זה שיחודוהו חייב מיתה כשבע בן בכרי, ואף שהוא כר"ל נגד ר"י, י"ל שסמך על סתמא דתוספתא שם פ"ז שסיים רק ד' ר"ש שאמר דהיה מורד במלכות (וע' ט"ז י"ד שם סק"ו ונו"ב מ"ת י"ד סי' עד) וכ"נ ברא"ש (סנהדרין עה) אבל הסמ"ג לאוין קסה והמאירי בסנהדרין שם פסקו כר"י וכה"ד ההג"מ והכ"מ שם. ואף שש"ה שבלא"ה נהרג, מ"מ הרי מצילים עצמם בדמו של זה, והרי בלא יחדי לא, אע"פ שבלא"ה נהרג, וכ"ש בנד"ד ולא עדיף מסכנת אבר שיי"א שנדחה כיבואר להלן. וע"ש מאירי "שאם היה טרפה מותר למסור אפי' לא יחדוהו שהרי ההורגו פטור" והביאו גם היעב"ץ במגדל עוז (אבן בוחן פינה א'). וע' נו"ב (חומ"מ מ"ת סימן נט).

והנה אע"פ שהנו"ב והחת"ס לא התירו ניוול אלא כשהחולה לפנינו, מ"מ הרי מסיק הנו"ב שלא הותר במקום שאינו רק חששא קלה דשמא יודמן דאלי"כ יותרו כל מלאכות הרפואה בשבת כו', וכה"ג כ' בתוס' (פסחים מו: סוד"ה רבה) "וא"ת אי אמרינן הואיל א"כ בטלת כל מלאכות שבת הואיל וראוי לחולה

שיש בו סכנה, וי"ל כיון דלא שכיח כלל לא אמרינן הואיל ע"כ, א"כ דוקא בחששא רחוקה ולא שכיח כלל אבל במחלות המצויות שבודאי נמצא חולה כזה במקום אחר אע"פ שאינו לפנינו, וכיום שרחוקים נעשו קרובים ובודאי יודמן היום או מחר גם לפנינו, גם הנ"ב והחת"ס מודים דהוי כמו שהחולה לפנינו עכשיו (ואחרי שידוע שכמה נפשות ניצלו ע"י הנתוחים שלאחר המות עלינו להחמיר בפ"נ ולהקל באיסור ניוול, דוקא ברופאים מומחים ונאמנים בהחלט), וכ"כ החזו"א (אהלות סי' כב) ע"ד הנ"ב והח"ס שאין הדבר תלוי באיתא קמן אלא באם המחלה מצויה אף שאין בשעה זו חולה קמן כיון שהמחלה מהלכת וה"ל כאויבים שצרו בעיר הסמוך לספר וכמ"ש בגמ' (ערובין מה ותענית כא), משא"כ בדבר שעתיד לבא בזמן מן הזמנים לא מקרי פ"נ וכמו שאין עושין כלי זיין בשעת שלום, דא"כ בטלה כל המצות, עכ"ל.

וכד' הנ"ב ע' בספ"ח (סי' תנא) והובא גם בבאה"ט (י"ד סי' שנב סק"א) כשיש דבר בעיר מחפשים על אותם המתים כו' שכל דבר שהוא משום פ"נ יכול לעשות למת ע"כ "וכל דבר" משמע בכל גווני וכל ניוול. ואע"פ שאין ההצלה ודאית, וכה"ג מצינו לגבי פתיחת הקבר כדי להתיר עגונא דשרי וכמ"ש השו"מ (ח"א סי' רלא) מכיון שאין עושין לשם בזיון אלא לשם מטרה אחרת "גם למת היה ניחא לא נקרא ניוול ע"ש, וכ"כ בכנסת יחזקאל (אב"ע סי' מז) ובת' מהרי"ל דיסקין (סי' לא) ודלא כשיבת ציון (סי' סד), ולכאורה משמע דדוקא במקום שנוכל לומר דניחא ליה שהרי בגמ' (ב"ב שם) דמירי שפתיחת הקבר לא היה לשם בזיון אלא משום הפסד ממון ומ"מ אר"ע "אי אתה רשאי לניולו", וכן ע"ש חולין, ובעה"ש י"ד סי' שסג מסיק כללו של דבר כל שהוא לצורך המת או לצורך מצוה או הפסד ממון לאחרים אין חשש לפתיחת הקבר לראות מה שצריך ע"כ. ודייק הפסד לאחרים ולאפוקי הפסד דיוורשים כמבואר בגמ' ב"ב (שם קנד) ובנו"ב שם וכ"כ בתוס' שם ובחו"מ סי' קז סעיף ב בהגה (וצ"ע ממ"ש בי"ד סי' שנו שכל לגבי יורשים מחיל בזיונו).

וא"ל דכ"ז רק לגבי פתיחת הקבר משא"כ ניוול גדול כביתור ונתוח הגויה. ועיין נחל אשכול שם שניוול גמור כנתוח אסור מה"ת ופתיחת הקבר אינו אלא מדרבנן ע"ש, ומעשה דבני ברק ב"ב שם הובא גם במס' שניחות ושם לא נזכר המלה "ניוול" רק שאין מזיזין את המת ממקומו ע"ש. אך לעומת זה פתיחת הקבר חמור יותר דאיכא חרדת הדין, משא"כ נתוח שלפני הקבורה, ועוד דכ"ז אינו מוכרח דמנין לנו לחלק בין ניוול לניוול וזיל בתר טעמא שאינו לשם בזיון אלא לצורך מצוה ותועלת וניחא גם למת, וה"ה בנד"ד דאיכא הצלת נפשות ואין לך מצוה ותועלת גדולה מזו ולא בזיון כלל וכמ"ש הרשב"א ושו"פ כמש"ל וזכות הוא למת ולא יתכן שנפשו מצטער ע"ז ובודאי ניחא ליה.

ת. מחלה תורשתית

וכמו"כ במחלה של תורשת משפחה וע"י הנתוח ובדיקת שורש המחלה יאופשר למצוא מזור להצלת בני המשפחה הרי שלגבי ידידתו היה מחלה מצויה ולפנינו ממש ושרי לד' הנר"ב והח"ס, ואך לגבי ממון אמרו דכל שלגבי יורשיו מחיל בזיונו (ע"ש י"ד סימן שנו ובט"ז, ועיין רש"י (סנהדרין מח) שכ' מחיים אחליה לזילותיה וניחא ליה שיתבזה לאחר מיתתו להנאת יורשיו" וצ"ע מ"ש "מחיים" אם זה דוקא או שהכונה דאמדינן דעתו אילו היו שואלים מחיים) וכן לאתייקורי ביה קרוביו אמרו (שם מו) "שרה גופה ניחא לה כי היכי דמייקר בה אברהם וע"ש ברש"י בדף מז ד"ה כי, וכ"ש להצלת נפשות בני משפחתו, ומ"ש בגמ' (ערכין ז): "אילו אמרה תנו ידי לבתי מי יתבנין לה" ש"ה שהוא מצד איסור הנאה ושללא באה היד לקבורה אבל לא לגבי בזיון.

ס. נתוח לדעת סיבת המות

זה חדשים מקרוב באו שעושים נתוחים אחר המות בגושפנקא דמלכא בטענה שצריכים לדעת סיבת המות בכדי לעמוד על שגגת הרפואה ודרך טיפולה באבחנת המחלה, או למצוא סיבת המחלה לתועלת הרבים. והנה יש מן המומחים האומרים שלעולם אינם יודעים בכל מת את סיבת המות, ולדידהו צריכים לנתח את כולם שזה לא יתכן לכ"ע, ויש שאומרים שאינם יודעים על פי רוב ואין הניתוח שלאחר המות מגלה יותר משידעו לפני הניתוח, אלא לעתים רחוקות בלבד. אך אף אם ניתן האמון הגמור למנתח שכונתו רק לעמוד על סיבת המות, הרי לפ"ד מומחים אחרים יש כמה ספקות בדבר ורחוק מאד שימצא עי"ז תועלת לחולים אחרים, ספק אם בכלל תמצא הסיבה, כי האנטום רואה רק את החומר המת ואינו רואה את הפעולה, ואינו דומה גוף מת לגוף חי הפועל, ואם תמצא, ספק אם לא באותו כוון חשב הרופא שטפל בו בחייו, ואם הרופא המטפל לא כוון לדעת המנתח עדיין ספק אם יבא עוד חולה כזה ממש, ואם יבא לפנינו, ונמצא דרך אבחנה יותר טובה שבפעם הבא לא נטעה ותהיה אפשרות לטפל בו באופן יותר טוב היינו שנמצא הדרך לטפל ספק אם לא תסתבך המחלה מסיבות אחרות שהרי לא כל האנשים שווים ולא כל החולים דומים, ולעומת הספקות הרבות הרי נתרחה התועלת ובחששא קלה ולא שכיח בכה"ג אסור לנתח, וכמ"ש הנר"ב וש"פ, וע"ע בהה"מ סופי"ד מה' מ"א, אם לא באופן יוצא מן הכלל שאין להגדירו.

י. העברת קרנית העין או אבר אחר ממת לחי

להסיר קרנית העין של המת בכדי לשומו על זה שאבד מאור עיניו ושע"ז ישוב לראות וכמו"כ אבר אחר כעצם היד או הרגל, יש לדון בזה מצד איסור הנאה, ניוול המת, קבורה וטומאה.

והנה מצד איסור הנאה מבואר שפליגי בזה רבוותא, שהרי אמרו (חולין קכב) ד"ת עור אדם טהור ופרש"י דלאו בשר הוא ולא הוי בכלל מת וי"ל שגם לגבי איס"ה לא הוי בכלל מת ומותר וכ"כ בתוס' בכ"ד (זבחים עא: ד"ה ובטרפה. ובגדה בתרוצם השני ובסנהדרין מח.), אולם בתוס' גדה שם בתירוץ הראשון, וכן ר"ת בתוס' סנהדרין שם ס"ל שאסור בהנאה וכ"נ בתוס' חולין שם וכה"ד הרא"ש והמאירי, והר"ן בחולין שם כתב בשם יש שתרצו דכל דבר מן המת שגזעו מחליף ואינו מטמא אינו אסור בהנאה, והמאירי בסנהדרין שם כ' "דעור אין גזעו מחליף כל כך" (ומ"ש "כל כך" צ"ב), ואולם י"ל שלא כל העורות שוים יש שגזעו מחליף כגון עור החיצון ויש שאינו מחליף כעורות הפנימים כעור הקיבה וכיו"ב, ובתוס' (שבת קז) כ' דעור כבשר דרכיך.

והרשב"א בת' ח"ג סימן שמה ר"ל שעור המת מותר בהנאה דעור קדשים נמי מותר ואיס"ה דמת הרי נלמד מעגלה ערופה דכפרה כתיב בה כקדשים, ולא גרע משערו שד' הרמב"ם דמותר בהנאה, ולא חלק כלל בין עור המחליף לאינו מחליף, אלא שלבסוף מסיק כד' התוס' ששערו אסור וכמ"ש בגמ' (ערכין ז:) וכן הוכיח בארוכה בס"י של שם, ולא גרע עור המת משערו ע"ש.

וקצ"ע שהשאלת יעב"ץ שם כ' בפשיטות דעור המת אסור בהנאה דלא גרע מתשמישיו, ולבסוף כ' דאי מדרבנן ודאי שלא חמור כמת עצמו ע"ש, והפרמ"ג י"ד סי' עט בש"ך סק"ה סתם דעור המת מותר בהנאה, ומשמע כל עור ע"ש, ומעתה האי עור קרנית של העין עלינו לדעת עכ"פ אם מחליף או לא, לדעת הפוסקים שחלקו בזה (ואע"פ שא"א להסיר את הקרנית אלא עם הסרת כל העין שאינו מחליף, מ"מ הוא לא נהנה רק מהקרנית), אלא שאף לדעת ה"א בר"ן שם הרי איסור הנאה תלוי בשעור טומאה שהוא בכזית וכמ"ש"ל ובנד"ד ליתא.

ומצד איסור ניוול, הבנין ציון כ' שניווול נקרא דוקא מה שאצל חי הוא ניוול כגון לפתוח בטן ולנתח מעיו כאשר צריך לעשות מי שרוצה ללמוד, אבל קריעת בטן להוציא העובר שזה רגיל גם בחי לא הוי ניוול ע"ש, (וצ"ע מערכין ז), וי"ל שהסרת הקרנית דמשהו לא מקרי ניוול אך כבר כתבנו למעלה שאין לחלק בין ניוול לניווול ובפרט שבכדי להסיר את הקרנית בשלמות מנקרים את כל העין וזה ודאי ניוול ויתכן ג"כ שצריך קבורה אע"פ שהסיר אח"כ את הקרנית.

אלא שיש כאן לדון מצד אחר, דהנה בכל סכנת אבר אם הוא בכלל סכנת נפשות, הש"ך (בי"ד רס"י קנז) לגבי יהרג ואל יעבור הסתפק בזה ומסיק לקולא, ולגבי סכנת אבר שלו להצלת נפשות של חביו, פליגי בזה, בפסקי ריקנטי (סימן תע) כתב שאם אמר לו השלטון הנח לי לקצוץ לך אבר אחד שאינך מת ממנו או אמית ישראל חברך, י"א שחייב להניח לקצוץ לו האבר הואיל ואינו מת ממנו וראיה ממ"ש (ע"ז כח) החש בעיניו מותר לכוחלה בשבת משום ששורייקי דעינא בליבא תליא, משמע חא אבר אחר לא, והשתא יבא הנדון מק"ו ומה שבת שחמורה שאין אבר אחד דוחה אותה היא נדחית מפני פ"נ אבר א' שנדחה מפני השבת אינו דין שתדחה מפני פ"נ עכ"ל, וכ"כ הרמב"ן הרא"ש והר"ן בע"ז שם וכנראה ברש"י שבשביל סכנת אבר אין מחללין את השבת באיסור דאורייתא וכדמוכח שם וכמ"ש הריקנטי ע"ש.

אולם הרדב"ז שם (סימן תרכז) מביא זעה זו והראיה מע"ז שם (בלא שם אומרה) ודוחה הראיה דש"ה גבי שבת שכן אונס דאתי משמיא כו' ותו דילמא ע"י חתיכתו אבר אע"פ שאין הנשמה תלויה בו שמא יצא ממנו הרבה דם וימות, ומאי חזית דדם חבירו סומק טפי כו' ודוחה לק"ו שכ' הריקנטי ע"ש, (ובאו"ש ה' רוצח שם ט"ס שכ' מה שראה מביאים בשם הרדב"ז שחייב לקוץ את עצמו אבר כדי להציל חבירו אינו כן וראיה מגמרא (סנהדרין מד) ע"ש, וצ"ל הדעה שהביא הרדב"ז אבל הוא חולק ע"ז), וכן עיין ב"י או"ח (סימן תרי"ח) שכ' בשם הראב"ה שאפילו דאבון אחד מאבריו אני קורא סכנה שמכאיב הלב ומחללין עליו את השבת, וקשה עליו מעין שמרדה (ע"ז שם) שלא התירו אלא משום דשורייקי דעינא בליבא תליא ולא משום כאבו ואף לא משום הפסד העין, והובא כ"ז בהגהות מרדכי (שבת פ"ז) ע"ש, וכ"כ האו"ז ה' יוה"כ סימן רפ. ואולם המאירי בע"ז שם ס"ל שאף משום סכנת אבר מחללין את השבת ולא אמרו שורייני (גידי העין) בליבא תלוי אלא לומר שהפסד סכנת האבר קרובה לבא. אבל בכל הפוסקים לא נראה כן.

והנה אם שלגבי עין ס"ל דהוי סכ"נ, וכמו"כ בנד"ד שהעין של העוור במקומה וכח הראיה עודנו חי אצלו דאל"כ לא היה אפשר להחזיר מאור עינו, אלא שחסר לו כלי המאור — הקרנית וע"כ ניטל מאורו, ונמצא שעדיין לא ניתק השורייקי מליבא ואם לא נרפאהו יתכן שבמשך הזמן תתנונו ותנתק והוי ככל עין שמרדה ואיכא בזה לא רק תקון והשלמה של חלק העין אלא גם סכ"נ (ולא רק חשוב כמת) (בסומא בשתי עיניו, נדרים סד:) ולר"י פטור מכל המצות (מגילה כד) ורבינו ירוחם פסק כוותיה).

אבל לגבי התאמת עצם יד ורגל ממת לחי אכתי יש לדון, והנה הפרמ"ג (א"ח סימן שכח בט"ז סק"ז) כתב גבי סכנת אבר, שאף דלגבי שבת פליגי שאני שבת דחמור אבל לגבי שאר איסורים מותר להתרפאות ע"ש, ואפילו באופן שהאבר כבר נפסד י"ל דל"ש.

אך אם שלגבי קרנית העין ומצד הדין דקבורה אפשר לקבור אח"כ את העין בלי הקרנית, ומצד אס"ה כבר כ' די"ל שתלוי בשעור כוית וכמו"כ מצד איסור דניווול הרי במקום סכ"נ הותרה וגם האס"ה, (ואף לגבי עצם היד ורגל או שאר אבר, שאיסור הנאה הותר לפי הפרי מגדים ואולי אף גם איסור דניווול) ונימא שזכות הוא למת להאיר עיני ישראל וניחא ליה אולם הדין דקבורה לא יוכל להתקיים וכן הדין דטומאה אם יש בעצם שעור של רובע הקב, לגבי טומאת אהל ולמגע ומשא אפילו כשעורה (אהלות רפ"ב ובפוסקים) אם לא שנימא שכ"ז נדחה בשביל סכנת אבר.

אלא שבכ"ז עדיין יש לדון מצד אחר שבנד"ד הרי הקרנית והעצם חוזר להיות חי ושוב ל"ש בזה דין קבורה וכמו"כ הדין דטומאה ואף גם האס"ה, ובגמרא (גדה ע) שאלו בן השונמית מהו שיטמא (לאחר שחי — רש"י ומאירי) וע"ש בתוד"ה מתים לע"ל ובתוס' (ב"מ קיד ד"ה אמר) ובשטמ"ק שם בשם רבינו פרץ.

ובספרי זוטא (פ' חקת) איתא "הנוגע במת, נוגע במת טמא ואין המת עצמו טמא, הנוגע במת טמא ואין בנה של השונמית טמא, אמרו בנה של השונמית כשמת כל שהוא עמו בבית טמא טומאת שבעה כשחי הוא טהור לקודש", הרי כשחי חוזר להיות טהור לגמרי.

יא. הסכים בחייו לנתוח לאחר המות

אם הסכים בעודנו חי שינתחוהו לאחר שימות אפילו לשם למוד גרידא, הבנין ציון והשואל ומשיב מתירים לנתחו וכן עיין בנו"ב (סי' י"י) ודלא כד' האוסרים מפני שאין בכחו למחול ולא מהני מחילתו, וכן מבואר בתוס' סנהדרין שם שמשום ביונא ידיה יכול למחול, ועיין רש"י (שם מח) "מחיים אחליה לזילותיה וניחא ליה" ע"ש, ועמש"ל. ועוד מכיון שהוא לא חס על כבודו ובזונו גם אנו לא נחוס, וכה"ג כ' אפילו גבי כבוד אב (עיין ב"ק צד), ועיין חת"ס שהפורש מדרכי הצבור אין אנו מזהרין על ניוולו ע"ש, וגדולה מזו כ' האו"ז (ה' אבלות סי' תכב) שאין בהם חיוב קבורה כלל, וגם אסור להתעסק בקבורתו (גבי מאבד עצמו לדעת), אלא

שד' הרשב"א (בת' סימן תשסג) והביאו ב"י י"ד סימן שמה דמ"ש שאין מתעסקין עמו לא לגבי קבורה אמרו ע"ש, וכן ע"ש בש"ך סק"א, אלא שנד"ד יתכן שלא מתוך הפקרות עשה כן אלא לשם תועלת הרבים ושלדעתו מצוה קעביד, ומ"מ מכיון שהוא גם בזיון למשפחה לאו כל כמיניה אם לא שגם הם יסכימו ע"ז, ובאופן שכ"ז יעשה בדרך כבוד ולהביא אח"כ לקבורה את כל גופי ואבריו, ואם אפשר בגויות לא יהודים שאין אנו מצווים על קבורתם וניוולם ודאי שעדיף.

יב. בני המשפחה יכולים למחות ולעכב הנתוח

נראה שבני המשפחה יכולים למנוע את הנתוח לא בלבד מפני רגישותם היתרה מעלבוננו של מתם, אלא גם מפני שהם האחראים הישירים על בזיון מתם שהרי רק עליהם עיקר חובת הקבורה ורק הם העוברים על העשה דקבורה והל"ת דלא תלין וכמש"ל, ולפמש"כ הרי עיקר דין קבורה הוא משום בזיון נמצא שאחריותם הוא לא רק על גוף הקבורה אלא ה"ה על כל בזיון וניוול המת.

ולא עוד אלא שבכחם למחות גם מצד בזיון דידהו ולכן אם אמר המת עצמו בחייו אל תקברוני אין שומעין לו דלאו כל כמיניה (סנהדרין מז). משום בזיון דקרביו (רש"י), (רמב"ם רפי"ב מאבל, טוש"ע י"ד סי' שמח ב' וסי' שסב א). "והמוכר קברו כו' באין בני משפחה וקוברין אותו על כרחו (של לוקח ותקנת חכמים היא — רשב"ם) משום פגם משפחה" (כתובות פד, ב"ב ק, בכורות נב; ורמב"ם פכ"ד מה' מכירה ה"ז, טוש"ע חו"מ סימן ריו סעיף ז, וי"ד רס"י שסו), וע"כ אף במקום שהרשה בחייו זקוקים להסכמת בני המשפחה, (ויתכן לומר שאף במקום של ס"נ שהתירו יכולים לומר קים לי כדעת האוסרים, די"א שגם שאיסורא מצי למימר קים לי (ע' כנה"ג ה' דיינים סי' כה אות ט ועו"פ), וממילא אין גם מקום לויתור על בזיונם הם, ואפשר שבמקום ס"נ שאני ועצ"ע).

ולא עוד אלא אף כל אחד מישראל יכול למחות במקום שאסור לא רק מטעם ערבות, אלא גם משום בזיונם דידהו וכמ"ש הרמב"ם בתוה"א ובטור ש"ע י"ד סימן שמח ג, וש"ך דבזיונא דכולהו חיי קאמרינן ולא משום בני משפחה בלחוד, (וקבעו ברכה מיוחדת על קבורת הרוגי ביתר, הטוב למת והמטיב לכ"ע), וכ"ש במת שאין לו קרובים שקבורתו מוטל על כולם והוא הדין אם אין המשפחה במקום אסור להניחו בלא קבורה ועל כן אם אמר אל תקברוני אין שומעין לו וכמו שכתב הרמב"ן וטור

שם, וכן כתב הרמב"ם בהלכות זכיה (פרק י"א הלכה כ"ד) וכמ"ש במרא (כתובות מח), ואין לומר דכל זה דוקא בקבורה שאם אינו קבור הרי נראה לכל ובזיונא דכולהו חיי משא"כ נתוח, די"ל דכיון שהוא ידוע ומפורסם ה"ל כאילו נראה לכל וכעין מ"ש הלח"מ (פ"ח מה' מלכים ה"ב) גבי יפ"ת שהלקוחין לביתו הוי כמעשה ממש בפרהסיא ע"ש, וכן גבי אסתר קראו לה בפרהסיא ועיין תשב"ץ (ח"א סימן קנח) דכיון שנוגע לרבים הוי פרהסיא (וצ"ע בתוס' ישנים יבמות עו), וכ"ש אם משאירים אברים בלא קבורה כלל וניכר לכל הניגש אל החלל דהוי בזיונא דכולהו חיי ויכולים למחות.

סיכום:

- א. ניתוח שלאחר המות הוא ניוול ובזיון המת ואסור מן התורה.
- ב. יש עלבון וצער לגוף ולנפש המת.
- ג. אם משאירים מן המת בלי קבורה מבטלים מצות עשה דקבורה ועוברים על לאוין דלא תלין ולא תטמא את אדמתך ובירושלים חמור יותר. ואין מנוחה למת עד שישוב כולו אל העפר.
- ד. אם בידם של הקרובים להביאו לקבורה נמשכים דיני אנינות עד שיקבר כולו.
- ה. כשמחסרים אבר אחר המות נמנעת מז' קרוביו הכהנים מציה ד"לה יטמא" המוטלת עליהם להטמא למתם. ולא עוד אלא שאסור להם להטמא, ונכשלים בזה.
- ו. ניתוח נפל אסור.
- ז. ניתוח לשם לימוד חכמת הרפואה נוסף לאיסורים המנויים לעיל, יש אוסרים גם מטעם איסור הנאה ממת. אך הרבה סוברים שמטעם איסור הנאה אין כאן.
- ח. ניתוח מת כדי להציל חולה אחר מצוי מותר. אבל לחולה שאינו מצוי עכשיו, אלא שמא יודמן אסור.
- ט. ניתוח לשם בירור סיבת המות, דינו כלחולה שאינו מצוי.
- י. מחלה תורשתית — מותר.
- יא. אם הסכים המת בעודו בחיים מרצונו הטוב, מותר.
- יב. העברת קרנית העין ממת לחי, יש להתיר. בשאר איברים צריך עיון.
- יג. בני המשפחה רשאים מן הדין לעכב את הניתוח. ובמקרים מיוחדים — כל אדם רשאי לעכב.